

ОКРЕМІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ЗА УЯВНИМИ ОБРАЗАМИ

БЕЗКОРОВАЙНИЙ Богдан Вікторович - прокурор прокуратури Печерського району м.Києва юрист 3 класу аспірант кафедри нагляду за додержанням законів при проведенні досудового розслідування Національної академії прокуратури України

УДК: 343.98.065

В условиях растущего числа совершаемых преступлений, все большую актуальность приобретает вопрос результативности их расследования и скорейшего установления лиц, причастных к совершению таких уголовных правонарушений.

К сожалению, при расследовании многих преступлений оказывается, что ни на месте их совершения, ни в любых других местах не сохранились предметы, которые могут служить доказательствами вины того или иного лица. Однако и при таких условиях возможны ситуации, когда тот или иной свидетель запомнил отдельные моменты, запечатлел у себя в памяти некоторые воспоминания, используя которые следователь имеет возможность установить полную картину совершения преступления и найти способы и механизмы не только раскрыть его, но и принять меры к недопущению подобных уголовных правонарушений в будущем.

По своей сути идентификация по мысленным образам является попытками свидетеля как лица, имеющего сведения об обстоятельствах совершения преступления, отождествить, сопоставить свои воспоминания с теми фактами, которые имеет следователь, чтобы доказать отдельные фактические обстоятельства уголовного правонарушения. Лицо, мысленные образы которого отождествляются с определенными вещами или лицами, во многих случаях является единственным возможным путем скорейшего раскрытия преступления, после совершения которого не остается никаких

материальных носителей, информация из которых может точно свидетельствовать о вине конкретного лица.

В свою очередь, отсутствие современных научных исследований, учитывающих новейшие общественные реалии, приводит к фактическому теоретическому коллапсу в этой области знаний. Таким образом, статья посвящена отдельным актуальным вопросам проведения идентификации объектов материального мира по мысленным образам как перспективного и прогрессивного вида криминалистической идентификации, с помощью обоснованного и методологически правильного использования которого следователи будут иметь достаточные возможности для расследования преступлений, раскрытие которых с использованием других криминалистических механизмов не имело положительных результатов.

Ключові слова: криміналістична ідентифікація, уява, впізнання, тотожність, об'єкт, злочин, розслідування.

Актуальність теми

Не дивлячись на значні соціально-політичні зміни, що відбулися в Україні за останні роки, рівень злочинності в нашому суспільстві й досі є високим. За даними Державної служби статистики України, у 2014 році виявлено 529 139 злочинів, у той час як у 2010 році цей показник становив 505 371 злочинів, а у 2012 році – лише 447 147 [1].

Як відомо, рівень криміногенної обстановки значною мірою залежить від фактичних результатів діяльності органів внутрішніх справ, оскільки й досі найдієвішим механізмом запобігання вчинення злочинам є невідворотність покарання.

Однак чи можуть бути дії слідчих та оперативних працівників результативними, якщо вони не мають достатнього обсягу та рівня теоретичних знань з проведення окремих процесуальних дій? Чи можуть бути результати роботи вказаних осіб позитивними, якщо особи, що вчиняють злочини, постійно вдосконалюють свої знання, вміння та навички, беручи „на озброєння” новітні розробки в галузі науки і техніки, що значно полегшують їм вчинення протиправних діянь? Звісно, відповідь на вказані питання є негативною. Проте саме ці проблеми й покликана вирішувати криміналістика – наука, що досліджує концептуальні питання, пов’язані із вчиненням та розслідуванням злочинів.

Особливе значення в процесі доказування фактичних обставин вчинення злочину за умов відсутності матеріальних доказів вини особи набуває криміналістична ідентифікація за уявними образами, оскільки подальший процес розкриття і розслідування злочину неможливий без дій і процесів, в основі яких закладені завдання ідентифікації об’єктів на основі спогадів свідка.

Звісно, розповсюдженими є випадки, коли результативними є й класичні методи розслідування злочинів шляхом здійснення класичних процесуальних дій (допит, огляд, обшук тощо), проте досить часто виконання ідентифікаційних завдань є неможливим без застосування нестандартних методів розслідування, яким по суті і є криміналістична ідентифікація за уявними образами.

Таким чином, актуальність обраної нами теми дослідження полягає в необмеженості в часі та за колом осіб тих проблем, вирішення яких є можливим виключно за умови удосконалення вже існуючих та розробки й впровадження новітніх механізмів криміналістичної ідентифікації предметів, тварин, людей та інших об’єктів матері-

ального світу задля досягнення позитивних результатів у розслідуванні злочинів.

Ступінь вивчення проблематики в науковій літературі

Питанням криміналістичної ідентифікації було приділено увагу такими вченими, як В.Я. Колдін, Б.М. Комаринець, В.Є. Корноухов, І.Д. Кучеров, Н.П. Майліс, В.О. Образцов, М.В. Салтевський, М.Я. Сегай, Д.А. Степаненко та інш. Проте проблеми здійснення криміналістичної ідентифікації за уявними образами не були належним чином досліджені в сучасній правовій науці ані на рівні фундаментальних, ані на рівні оглядових наукових праць.

Викладення основного матеріалу

Одним із головних завдань криміналістики, поряд з вивченням і узагальненням слідчої практики та попереднього досвіду для розроблення сучасних методик і технологій, спрямованих на боротьбу зі злочинністю сьогодні, є використання здобутих при цьому даних щодо передбачення розвитку теорії криміналістики, перспективних напрямків розвитку науково-технічних засобів, методик та технологій, що стануть до потреби у майбутньому [2, с. 38].

Криміналістична ідентифікація є одним з основних способів встановлення істини в кримінальному судочинстві. На цей час вченими розроблена значна кількість визначень криміналістичної ідентифікації, кожне з яких, як правило, характеризує вказаний процес з точки зору його найбільшої приналежності до окремого виду ідентифікації, що був предметом дослідження такого науковця. Проте, на нашу думку, найбільш повною за змістом та одночасно лаконічною за формою є позиція М.О. Селіванова, який визначав криміналістичну ідентифікацію як метод пізнання, систему принципів та прийомів, що визначають науковий підхід до досліджень, направлених на встановлення наявності або відсутності тотожності („тождества”) об’єкта в кримінальному процесі. На думку вченого, ідентифікація є системою реальних, таких, що виконуються у визначеній послідовності,

дій з встановлення наявності або відсутності тотожності („тождества”) [3, с. 29]. Отже, криміналістична ідентифікація є процесом впізнання об'єкта ідентифікації за наявними в слідчого відомостями за допомогою спогадів третіх осіб.

Криміналістична ідентифікація направлена на вивчення минулого, ототожнення об'єкта ідентифікації в процесі розслідування злочину здійснюється за слідами події, що вже відбулася. За таких умов подія злочину пізнається не шляхом його безпосереднього спостереження, а через пізнання, дослідження, вивчення різноманітних джерел, що містять відомості про нього.

Йдеться, перш за все, про специфічну форму ідентифікації, що відбувається шляхом уявного зіставлення наявних ознак об'єкту впізнання з образом, що наявний у пам'яті людини. Пред'явлення для впізнання досить розповсюджено в діяльності правоохоронних органів з розслідування злочинів. Здатність людини ототожнювати матеріальні об'єкти шляхом зіставлення їх ознак з тими, що збереглися в його пам'яті, перевірена не лише психологічними експериментами, а й підтверджена слідчою практикою. Основою пред'явлення для впізнання є такі психічні процеси, як сприйняття, запам'ятовування і відтворення

Ідентифікація за уявними образами найчастіше здійснюється при пред'явленні для впізнання живих осіб, трупів і предметів. У цьому випадку уявний образ є таким, що ідентифікує, а сам об'єкт – такий, який ідентифікують.

Досить часто така ідентифікація асоціюється із методом словесного портрету, відповідно до якого опис проводиться за певними правилами. Так, опис побудовано на уявному образі людини, яку спостерігав свідок. Звісно, цей образ згодом втрачає свою повноту, іноді спотворюється під впливом умов його сприйняття та збереження. Такі описи досить часто є в протоколах допитів, проте в подальшому внаслідок природного процесу забування суб'єкт ідентифікації може навіть не співставити свій уявний образ, опис у відповідному протоколі та об'єкт, який

пред'явлено слідчим для ідентифікації.

Отже, ідентифікація за уявними образами є намаганнями особи, яка має відомості про обставини вчинення злочину, ототожнити свої спогади із тими фактами, що має слідчий, задля доведення окремих фактичних обставин кримінального правопорушення. Вбачається, що для визначення можливості застосування вказаного виду криміналістичної ідентифікації необхідно з'ясувати обставини, наявність яких зумовлює проведення вказаного процесу пізнання.

Так, Є.П. Іщенко виокремлює декілька передумов криміналістичної ідентифікації [4, с. 25]. Беручи їх до уваги, визначимо основні передумови можливості здійснення криміналістичної ідентифікації за уявними образами.

По-перше, будь-який злочин у своєму широкому розумінні є соціальним явищем, що характеризується антисуспільною спрямованістю і спричиняє руйнацію створених людьми умов життєдіяльності [5, с. 15]. У свою чергу, будь-яка руйнація має наслідком зміну елементів навколишнього матеріального світу, їх зміну та перетворення, а отже, окремі об'єкти (речі) та суб'єкти (люди) з їх волі або поза нею стають носіями відповідних слідів злочину, які в подальшому, використовуючи відповідні криміналістичні методи, можна ідентифікувати.

По-друге, будь-який об'єкт матеріального світу (річ, людина, тварина тощо) є носієм як родових, так й індивідуальних ознак. С.М. Потапов визначав криміналістичну ідентифікацію як порівняльне дослідження ознак речей, що подумки („мысленно”) виокремлюються, але лише тих ознак, які визначають її тотожність і виокремлюють від усіх інших речей [6, с. 15]. За радянських часів досить запеклою була суперечка вчених щодо необхідності встановлення родових чи індивідуальних ознак речі об'єкту під час його ідентифікації. Однак, на нашу думку, указана теоретична суперечка є безпідставною, оскільки за своєю суттю криміналістичну ідентифікацію за уявними образами можна порівняти із дедуктивним процесом. Так, особливис-

то ідентифікації за уявними образами є впізнання об'єкту за окремими спогадами. Проте особливістю процесу мислення людини є її позасвідоме прагнення уніфікувати, класифікувати події, що відбулися, задля їх якнайшвидшого пригадування в майбутньому. Таким чином, природним для людини є наділення об'єкту певними родовими ознаками, за допомогою яких вона зможе ідентифікувати такий об'єкт у майбутньому. Зазначене, у свою чергу, не виключає процесу індивідуалізації зазначених об'єктів у випадку, якщо їх окремі ознаки були відмінними від тих, що є загальноприйнятими для об'єктів цього роду (виду).

Однак слід враховувати, що у багатьох випадках встановлення конкретної тотожності має більш важливе значення для слідства, ніж встановлення групової належності. У зв'язку із цим цілком обгрунтованим є твердження, що не слід недооцінювати й групову ідентифікацію. Значення встановлення групової належності полягає в такому:

1) встановлення групової належності є, як правило, необхідним етапом до встановлення конкретної тотожності;

2) встановлення групової належності дозволяє виключити групу об'єктів з обсягу криміналістичного дослідження, є засобом виключення деяких версій у справі й тим самим звужує коло пошуків потрібно-го об'єкта [7].

По-третє, за звичайних умов людина здатна ототожнити той чи інший об'єкт з тим образом, який вона запам'ятала, протягом досить тривалого проміжку часу після того, як певна подія (злочин) відбулася. Проте слід зазначити, що така здатність має свої особливості. Йдеться, зокрема, про саму сутність процесу, що досліджується нами, оскільки процес впізнання відбувається, як правило, не за схемою „я пам'ятаю, що на місці скоєння злочину був чорний автомобіль марки А із державним номером Б, бампер якого був червоного кольору та був подряпаний зліва спереду”, а за схемою „я впізнав цей автомобіль, оскільки на місці скоєння злочину також був автомобіль вітчизняного виробника

темного кольору, колір бампер якого був відмінними від кольору кузова та скоріш за все був поламаний”. Як бачимо, суб'єкт ідентифікації ототожнив саме образ автомобіля, який він запам'ятав в силу підвищеної емоційності під час події злочину, із реальним об'єктом, впізнавши в ньому, перш за все, окремі родові ознаки, наявність яких у подальшому й надасть йому можливість пригадати (впізнати) й окремі індивідуальні ознаки.

Таким чином, криміналістична ідентифікація за уявними образами є процесом ототожнення об'єктів матеріального світу, що мають відношення до події злочину та наділені окремими родовими та індивідуальними ознаками, зі спогадами осіб, які стали свідками такої події та які мають можливість відтворити (пригадати та задокументувати) такі ознаки через деякий проміжок часу.

Звісно, слід мати на увазі, що результати проведення такої ідентифікації значною мірою залежать як від особи, що організовує її проведення (слідчого), так і від обстановки, в якій вона проводиться (відомим є факт, що наближене до реальних подій середовище створить додатковий поштовх для найбільш повного пригадування та впізнання об'єкту ідентифікації).

До цілком обгрунтованого висновку дійшов В.І. Гаєнко, який зазначив, що ефективність боротьби зі злочинністю значною мірою залежить від ступеня розвитку методів розслідування, без яких дійсна оптимізація слідчої діяльності просто неможлива [8, с. 3]. Являючи собою ретроспективну діяльність, метою розслідування є встановлення об'єктивних явищ, що проходили під час взаємодії різноманітних об'єктів, яка відбувалася при скоєнні злочину. Тому, на нашу думку, саме криміналістична ідентифікація, у тому числі й ідентифікація за уявними образами, є тими методами пізнання, завдяки яким можливим є розслідування злочинів, після скоєння яких не залишається матеріальних слідів.

Викладене дає нам підстави дійти до наступних **висновків**:

1. Криміналістична ідентифікація направлена на вивчення минулого, ототожнення об'єкта ідентифікації в процесі розслідування злочину здійснюється за слідами події, що вже відбулася. За таких умов подія злочину пізнається не шляхом його безпосереднього спостереження, а через пізнання, дослідження, вивчення різноманітних джерел, що містять відомості про нього.

2. За своєю суттю ідентифікація за уявними образами є намаганнями свідка як особи, що має відомості про обставини вчинення злочину, ототожнити, співставити свої спогади із тими фактами, що має слідчий, задля доведення окремих фактичних обставин кримінального правопорушення.

3. Основними передумовами можливості здійснення криміналістичної ідентифікації за уявними образами є наступні фактори:

- окремі об'єкти (речі) та суб'єкти (люди) з їх волі або поза нею стають носіями відповідних слідів злочину, які в подальшому, використовуючи відповідні криміналістичні методи, можна ідентифікувати;

- будь-який об'єкт матеріального світу (річ, людина, тварина тощо) є носієм як родових, так й індивідуальних ознак;

- за звичайних умов людина здатна ототожнити той чи інший об'єкт з тим образом, який вона запам'ятала, протягом досить тривалого проміжку часу після того, як певна подія (злочин) відбулася;

- впізнавши в об'єкті ідентифікації окремі родові ознаки, свідок має можливість пригадати (впізнати) й окремі індивідуальні ознаки такого об'єкту.

4. Особливістю процесу мислення людини є її позасвідоме прагнення уніфікувати, класифікувати події, що відбулися, задля їх якнайшвидшого пригадування в майбутньому. Таким чином, природним для людини є наділення об'єкту певними родовими ознаками, за допомогою яких вона зможе ідентифікувати такий об'єкт у майбутньому. Зазначене, у свою чергу, не

виключає процесу індивідуалізації зазначених об'єктів у випадку, якщо їх окремі ознаки були відмінними від тих, що є загальноприйнятими для об'єктів цього роду (виду).

5. Криміналістична ідентифікація за уявними образами є процесом ототожнення об'єктів матеріального світу, що мають відношення до події злочину та наділені окремими родовими та індивідуальними ознаками, зі спогадами осіб, які стали свідками такої події та які мають можливість відтворити (пригадати та задокументувати) такі ознаки через деякий проміжок часу.

Література

1. Статистична інформація Державної служби статистики України щодо Правосуддя та злочинності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

2. Бірюков В.В. Криміналістична ідентифікація, діагностика та прогностика / В.В. Бірюков // Актуальні проблеми держави і права: Збірник наукових праць. – Одеса: Юридична література, 2013. – Вип. №42. – С. 37–44.

3. Селиванов Н. А. Советская криминалистика: система понятий. – М. – Юридическая литература. – 1982. – 152 с.

4. Ищенко Е.П. Криминалистика: Курс лекций. – М. – Юридическая фирма «КОНТРАКТ»; АСТ-МОСКВА. – 2007. – 416 с.

5. Микитчик О.В. Злочин як соціальне явище: філософсько-правовий аспект: автореф дис. ... канд. юр. наук : 12.00.12 / Микитчик О.В. ; Національна академія внутрішніх справ України. – К. – 2002. – 18 с.

6. Потапов С.М. Введение в криминалистику. – М. – ВЮА КА – 1946.

7. Шепітько В. Ю. Криміналістика [Текст] : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В. Ю. Шепітько ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – К.: Ін Юре, 2010. – 496 с.

8. Гаенко В. И. К читателю // Литвинов А. Н., Степанюк Р. Л. Прогнозирование и планирование в криминалистике. – М.: Юркнига., 160 с.

АНОТАЦІЯ

За умов постійно зростаючої кількості злочинів, що вчиняються, все більшої актуальності набуває питання результативності їх розслідування та якнайшвидшого встановлення осіб, причетних до скоєння таких кримінальних правопорушень.

На жаль, під час розслідування багатьох злочинів виявляється, що ані на місці їх вчинення, ані в будь-яких інших місцях не збереглися предмети, що можуть бути доказами для доведення вини тієї чи іншої особи. Проте й за таких умов можливими є ситуації, коли той чи інший свідок запам'ятав окремі моменти, закарбувавши у себе в пам'яті деякі спогади, використовуючи які, слідчий має змогу встановити повну картину вчинення злочину та віднайти способи та механізми не лише розкрити його, а й вжити заходів до недопущення тотожних кримінальних правопорушень у майбутньому.

За своєю сутністю ідентифікація за уявними образами є намаганнями свідка як особи, що має відомості про обставини вчинення злочину, ототожнити, співставити свої спогади із тими фактами, що має слідчий, задля доведення окремих фактичних обставин кримінального правопорушення. Особа, уявні образи якої ототожнюються із певними речами чи особами, у багатьох випадках є чи не єдиним можливим шляхом якнайшвидшого розкриття злочину, після вчинення якого не залишається жодних матеріальних носіїв, інформація з яких може достеменно свідчити про вину конкретної особи у скоєнні такого злочину.

У свою чергу, відсутність сучасних наукових досліджень, що враховують новітні суспільні реалії, призводить до фактичного теоретичного колапсу в цій галузі знань. Таким чином, стаття присвячена окремим актуальним питанням проведення ідентифікації об'єктів матеріального світу за уявними образами як перспективного та прогресивного виду криміналістичної ідентифікації, за допомогою обґрунтованого та методологічно правильного використання якого слідчі матимуть достатні можливості для розслідування злочинів, розкриття яких із використанням інших криміналістичних механізмів не мало позитивних результатів.

SUMMARY

In the context of the growing number of crimes committed, all the more urgent question of the effectiveness of their investigations and the prompt identification of persons involved in the commission of such criminal offenses.

Unfortunately, in the investigation of many crimes it is that any place of their commission, nor in any other places not preserved items that may serve as evidence of guilt of a person. However, under these conditions, there are situations where one or the other witness remembered certain moments, captured in my memory of some of the memories, using which the investigator has the opportunity to establish a complete picture of the offense and to find ways and mechanisms not only to reveal it, but also to take steps to prevent such criminal offenses in the future.

At its core identification by mental images is an attempt to witness as the person who has information about the circumstances of the crime, identify, compare their memories with the facts that the investigator has to prove some factual circumstances of the criminal offense. A person whose mental images are identified with certain things or persons, in many cases, is the only possible way to solve the crime as soon as possible, after the commission of which there remains no physical media, the information of which can accurately indicate the fault of the person concerned.

The lack of modern scientific research, taking into account the latest social realities leads to the actual collapse of the theoretical knowledge in this field. Thus, the article is devoted to a separate current issue of the identification of the objects of the material world by mental images as a promising and progressive type of forensic identification, using sound and methodologically correct use which investigators will have ample opportunity to investigate crimes, the disclosures of which with other forensic arrangements had positive results.